

NOTES SOBRE LA TERÀPIA RURAL AL PAIS VALENCIA: LLUDIANT I LA POBLA DE VALLBONA (1830 I 1844). (*)

Salvador Rodríguez-Cortelles i Martínez

Amb aquest treball es pretén fer una aportació a l'estudi dels medicaments utilitzats, a l'àmbit rural, al País Valencià, tot partint de la documentació conservada a l'Arxiu de l'Hospital General de València; per la condició benèfic-social d'aquesta institució els medicaments que -per diferents motius-s'embargaven es destinaven a ella, aquest és l'origen de la documentació que s'ha fet servir -les llistes dels medicaments lliurats a l'Hospital- i alhora el motiu de limitar-nos a dues poblacions valencianes, tan sols s'han localitzats els casos de Lludient (Alt Millars) i de La Pobla de Vallbona (Camp del Túria). Segons Madoz la primera població tenia 119 veïns i les malalties més comuns hi eren "inflamaciones y flujo de sangre", pel que fa a la segona tenia 410 veïns i el clima afavoria les terçanes.

L'expedient corresponent a Lludient és del 1830 i consta de cinc documents (1), les actuacions foren ordenades per la Reial Junta Superior Governativa de Farmàcia, contra l'apotecari Felipe Izquierdo pel motiu de tenir obertes dues apotecaries, una a Toga i l'altra a Lludient.

L'inventari que s'ha utilitzat (2) és una relació, escrita i signada per un altre apotecari de la vila de Toga, el 27 de febrer del 1830. Malgrat ser prou imprecisa es dedueix que l'apotecaria era força proveïda.

L'altre catàleg emprat procedeix de la documentació conservada a resultes de les diligències administratives, practicades el 1844-45, en un cas d'intrusisme professional a La Pobla de Vallbona (3).

La documentació conservada permet fer una reconstrucció parcial dels fets, ja sia que no es conserva el resultat de l'expedient. La Subdelegació de Farmàcia de València, en sessió celebrada el 6 de desembre del 1844, acordà que els medicaments embargats a l'intrús Josep Ramon i Minyana de la seva apotecaria de La Pobla de Vallbona, en compliment de les instruccions aprovades (4), siguin destinats a l'Apotecaria de l'Hospital General de València, per a la curació dels hospitalitzats.

A l'endemà es notifica a la Junta Municipal de Beneficència de València: d'una banda l'acord, que s'ha oficialat a l'alcalde de La Pobla de Vallbona per a que executi el lliurament dels medicaments al comissionat que nomena la Junta de Beneficència i, de l'altra, una llista dels medicaments que s'han confiscat.

La Junta li ho comunica al Visitador, En Ramon Vidal, per a que procedeixi el 9 de desembre, i aquest (el 20 de gener de 1845) autoritza Salvador Hernández, veí de Lliria, per a que s'incaute d'aquests medicaments i els lliure a l'Hospital (5).

Aquest darrer es presentà davant l'autoritat municipal de La Pobla, tot notificant-li llur missió, i tots plegats es constituïren en l'apotecaria d'en Josep Ramon i Minyana (6) amb la intenció d'acomplir-la. Era el 2 de març de 1845.

La gestió no va arribar a port perquè Josep Ramon argumentà que els recipients que contenien els medicaments no els hi havien embargat i, per tant, eren de propietat seva, i es negà reiteradament a facilitar els receptacles, per la qual cosa s'hagueren d'aturar les diligències, i així ho comunicà el comissionat, al temps que demanava noves instruccions, el mateix dia dels fets (7).

Finalment, el visitador -el 15 de març- comunica a la Junta Municipal de Beneficència de València el desenllaç, i adjunta el relat del comissionat tot justificant les vicissituds (8).

Entre ambdues llistes figuren cinquanta-set medicaments (9) que, per al seu estudi, s'han repartit entre tres grups: els simples, els compostos i els preparats galènics. S'ha cercat llur presència -amb una denominació igual o similar- en quatre punts de referència bibliogràfica: A) Llibres oficials coetanis. B) Llibres no oficials, però de solvència científica i d'ús generalitzat.

Amb aquests criteris s'ha desenvolupat la recerca; a resultes d'ella s'ha confeccionat el següent quadre, on consten els percentatges de cada grup -simples, compostos i preparats galènics- referits al seu origen -animal (A), vegetal (V) o mineral (M)- i a les referències bibliogràfiques -primera columna Farmacopea Española, 5a. ed. (1865), segona columna Farmacopea Matritense en castellano (1823), tercera columna una obra de Richard (10) i quarta el tractat de Soubeiran (11), ambdós amb força difusió i prestigi-, que ha servit de base per arribar a algunes conclusions.

	A	V	M	F.E.	F.M.C.	R	S
Simples	7.87	41.53	51.28	84.60	89.75	69.20	84.60
Compostos	--	50.00	50.00	71.66	83.33	33.33	58.33
P. galèn	--	100	--	75	75	100	100

L'anàlisi d'aquest quadre i de les dues llistes permet fer unes valoracions globals d'ambdues apotecaries. L'una i l'altra s'atenien, destacadament, als continguts dels llibres oficials (12), així mateix hi havia una elevada presència de medicaments químics, en definitiva que som davant d'una terapèutica científica i

moderna. Aquestes circumstàncies indiquen que al seu front hi havien persones preparades; la documentació ho deixa clar en el cas de Lluient, era un farmacèutic titulat -l'expedient fou per tenir dues apotecaries-, en canvi ho posa en dubte en l'altre cas: "al titulado boticario".

Altres dades també van per aquest camí. Del cas de Lluient consta:

A) existia una bona biblioteca farmacèutica: Pharmacopoea Hispana -3a. i 4a. edició (1803 i 1817 respectivament)-, Farmacopea Matritense -probablement la utilitzada en aquest treball, de 1823-, les obres de Palacios i Hernández de Gregorio, etc.

B) Es tractava d'una apotecaria força fornida: més de dos-cents pots amb resines, gomes, arrels, llavors i unguents; més d'un centenar de pots de vidre amb olis essencials, tintures, unguents, drogues, bàlsams, sals, pólvores, alcohols, cordials, etc.; ampolles amb xarops i aigües; caixes amb flors, plantes i emplastres; morters, tamisos, balances, espàtules, etc.

Tot el qual palesa una activitat farmacèutica que, necessàriament, implica la participació d'una persona amb coneixements tècnics, l'apotecari Felipe Izquierdo.

En canvi en el cas de La Pobla de Vallbona, consten les quantitats i els noms dels medicaments embargats, però no s'esmenten els utensilis per a elaborar-los, ni cap llibre farmacèutic. Aquestes particularitats donen peu a dubtar sobre si s'elaboraven allí els medicaments, cal pensar que Josep Ramon no era apotecari -era un intrús, com diu la font- i es dedicava a la venda de drogues i medicaments, que segurament elaborava algun altre. El fet que els medicaments embargats figuren en la bibliografia consultada assenyalava dues possibilitats: A) En Ramon venia els medicaments que prescrivia el metge i/o el cirurgià del poble; B) En Ramon havia cursat alguns estudis de medicina o farmàcia o havia practicat amb algun professional d'elles.

Sobre les formes farmacèutiques i les preparacions galèniques, cal dir que es distribueixen de la següent manera: **Cerats**, un, el cerat simple. **Conserves**, dues, les de roses i de jacints. **Electuaris**, un, el Filoni romà. **Extrets**, tres, les de belladona, de cicuta i de regalèssia. **Farines**, una, la farina de llinosa. **Pólvores**, sis, les confortatives, de coral, de murta, de sípia, de sumac i de tútia. **Solucions alcohòliques**, dues, l'alcohol de poncem i el bàlsam anodí. **Tintures**, dues, la de sèver i la corroborant. **Ungüents**, quatre, els basilicó, de la mare Tecla, de litargiri i la untura forta.

En fer l'anàlisi particular de les drogues i els medicaments cal fer un advertiment previ; s'ha prescindit de dos compostos en l'estudi, les pólvores confortatives i la untura forta, per ser unes denominacions imprecises. D'altres

s'han identificat amb algunes prevencions, així l'Oli oxigenat amb l'Aceite oxigenado de Bañares de la F.E., el Bàlsam anodí amb la Tintura alcohòlica jabonosa de opio F.E. de la Farmacopea Matritense, el Licor anodí amb el Licor anodino de Hoffmann de la F.E., la Tintura corroborant amb la Tintura corroborante de Whytt de la F.E., etc.

Les **pólvores de sípia** no s'han trobat en la bibliografia farmacèutica consultada, tan sols aquesta cita: "Per los ulls nuulosos ..., pols de sípia", procedent del "Libre dels Secrets de Agricultura casa rustica y pastoril" publicat el 1667, on fra Miquel Agustí (nascut a Banyoles i prior a Perpinyà) recopila obres de diversos autors antics i moderns escrites en diverses llengües, tot fent la traducció catalana (13).

Les **pólvores de coral** tan sols s'han localitzat a dues de les obres consultades (14), d'altra banda s'ha localitzat aquesta cita: "Prenets coral blanch tres o quatre onces, e fes-ne pólvora per si, recepta del segle XV (Rom. XXXVI, 106)" (15).

Les **pólvores de tútia** només s'han trobat en un dels llibres de farmàcia (16), tenien com a principi actiu l'òxid de zinc i s'utilitzaven en col.liris.

Per tractar les malalties de l'**aparell digestiu** apareixen diversos medicaments: el carbonat de magnèsia -amb la denominació de **llet de terra**- com a purgant suau; antidiarreics com la **conserva de roses** que també es recomanava per tractar la tisi -era antihemorràgic i calmant de la tos- i com estomàquic, en la teràpia popular la tenen per "molt útil per a casos de febres pútrides, escorbut i disenteria" (17); d'acció purgant és el sulfat magnèsic, que és denominat **sal de la Figuera** perquè es produeix, entre d'altres llocs, a la Font de la Figuera i que era força utilitzat com a remei popular al País Valencià, també són purgants els **calomelans** -mercurio dulce en la llista de Lludient-, que amb aquesta acció terapèutica, i d'altres, són citats en les dues farmacopees, el Richard i el Soubeiran; sota l'apel.latiu de **Thé** és refereix al te de roca o roquer (Jasonia glutinosa De Candolle), que és comú a Catalunya, al País Valencià i a l'Aragó, el seu ús és molt popular mentre que els autors antics el desconeixen, perquè solament creix a la Mediterrània occidental (18), s'utilitza com a digestiu, estomacal, sedant i per "tractar la diarrea" (19); també es mencionen astringents com el **campetx** -Palo Campeche- per contenir l'hematoxilina com principi actiu, l'**alcohol de poncem** i la **coralina** que també és lombricida; contra el rèstrenyiment i la dispèpsia crònics s'empra la **tintura de sèver**; estomàquics com la **quina** i el **bàlsam del Perú**; el **mannà** posseeix virtuts purgants, segons un testimoni oral a principis de segle, a la Ciutat de València, era habitual administrar un remei casolà, en els trastorns digestius associats a la menstruació, a base d'una infusió de fulles de senet i mannà.

En el tractament de les alteracions del sistema nerviós s'empraven alguns dels medicaments embargats, com el Filoni romà, que era un electuari elaborat amb mel, opi i d'altres ingredients calmants i aromàtics, la Farmacopea Matritense en castellano porta un Electuario opiado de beleño F.E., compost de catorze vegetals i mel, del que diu que "sosiega los dolores cólicos, disipa las flatulencias, detiene el vómito, y concilia blandamente el sueño" (20); el **Bàlsam anodí** pot ser identificat amb la Tintura alcohòlica jabonosa de opio. F.E., que conté sabó, opi, camfora, safrà i alcohol, la qual "aprovecha en todos los dolores, particularmente en los gotosos y reumáticos" (21), tot i ser similar, en llur composició, a altra que figura en la F.E. 5a. ed.; el **Licor anodí** deu d'ésser el Licor anodino mineral de la Farmacopea Matritense en castellano o el Licor anodino de Hoffmann de la F.E. 5a. ed. i Soubeiran, del licor anodí mineral ens diu Plenck que "se recomienda para la caries de los huesos. Mezclado con miel y agua se hace un excelente vulnerario" (22); l'esmentada Farmacopea Matritense en castellano indica la **quina**, a banda de com antifebrífug, per tractar les malalties "que atacan por períodos, como la epilepsia, gota, histerismos, dolores cólicos y otras semejantes" (23); com estimulants i per tractar la dispèpsia crònica s'ha utilitzat la **tintura de sèver**; de la **conserva de jacints** es deia que "es un dulzurante de los humores ácidos, y por eso contiene las convulsiones, el flujo de sangre, de vientre y otras hemorragias" (24).

Els preparats dermatològics són ben representats. L'**Ungüent de la mare Tecla** -sota la denominació d'Ungüento de la Mere-, del que Richard diu que és el nom vulgar de "emplâtre brun", s'elaborava amb òxid de plom, greixos, oli i cera, es recomanava pel tractament de les úlceres (25), el nom alludeix a Cecília Boisset que va adoptar el nom de sor Tecla al fer-se monja, aquesta dona preparava l'ungüent, al segle XVII, a l'infermeria de Port-Royal-des Champs. La **mantega de Saturn** era una sal de plom, es deia que "se usa á banderas desplegadas de todas las preparaciones de plomo en toda clase de úlceras" (26), la Farmacopea Matritense en castellano porta un **Bàlsamo** o manteca de Saturno, compost de vinagre de Saturn i oli d'ametlles a parts iguals, que "aprovecha en las inflamaciones, en las úlceras, la sarna, quemaduras y escoriaciones" (27). L'**ungüent basilicó** no apareix amb aquesta denominació a les farmacopees utilitzades, però Richard i Soubeiran el recollen, era un supurant. En canvi el **cerat simple** sí apareix en ambdues farmacopees -i el Soubeiran-, tot indicant-lo -la F.E.- com a emollient. L'òxid de plom s'utilitzava en la preparació de pomades, unguents i emplastres -en la llista apareixen el **mini** i l'**ungüent de litargiri**-, que s'aplicaven a les nafres per tal de secar-les i calmar els dolors; l'**arrel de ratània** formava part de pomades utilitzades en el tractament de les fissures de l'anus. El blanco secante es pot identificar com el blanco de plomo de Soubeiran, que és un sinònim de la **cerussa**, un carbonat de plom que s'emprava com secant en les nafres. Contra la ronya s'utilitzaven l'**ungüent de litargiri** i la **mantega de Saturn**. El **precipitat roig** era un càustic enèrgic utilitzat en oftalmologia.

També hi ha remeis utilitzats en parasitologia. La coralina és un molsa marí que s'ha utilitzat com a vermífida. Contra els paràsits externs trobem el caparrós, és una planta -*Delphinium staphisagria* L.- força abundant al País Valencià i a Catalunya, fins i tot se sembrava als jardins, després de polvoritzar-la es poden preparar uns unguents per matar els polls (28). Al precipitat roig li atribueix, la Farmacopea Matritense en castellano, una acció contra la ronya i les lladelles.

Contra les malalties de l'aparell respiratori figuren diferents drogues. Els gínjols figuren a les dues farmacopees, el Richard i el Soubeiran; a més de fer-los servir com laxants eren en la formulació del decoctum pectorale i el decoctum pectorale solutivum, per llur acció expectorant (29), de la que també gaudeix el bàlsam del Perú. Fins als anys cinquanta era molt utilitzada, casolanament, una cataplasma que s'elaborava amb farina de llinosa i mostassa, per las malestars pectorals, a la Ciutat de València. Contra la bronquitis lleu es prescrivia una llet pectoral, que era una disolució d'extret sec de regalèssia en llet (30). Les pólvores de murta són utilitzades per les seves virtuts anticatarral i antisèptica.

També apareixen fàrmacs que s'empraven contra les malalties venèries. La denominació de raíz de Sarza és, evidentment, una incorrecció, que pot originar un cert confusionisme. Sarsa és un castellanisme (31) per l'esbarzer, però al text igual es volen referir a la sarsa de la terra, del país, o sarsaparilla (més correctament, aritja), o a la *Smilax* mèdica (32); l'arrel de la *Smilax* zarzaparrilla era un remei "específico contra la lue venérea" (33), però "en nuestros países en donde no podemos recibirla sino ya corrompida, ciertamente es menos eficaz que aquella de nuestras análogas raices indigenas" (34), per la qual cosa pot ser que la utilitzaren com a antiveneri. Les uncions amb preparacions mercurials era un tractament veneri prou estès, a Lludient s'embargaren drogues que permetien llur elaboració; el sublimat corrosiu -biclòrur de mercuri- era prescrit com antisifilític en la bibliografia consultada (35), malgrat això "lo mejor sería abstenerse del uso interno por las malas resultas que de él se siguen" (36); els calomelans -mercurio dulce en la font- a banda de com a purgant i vermífug s'indica en la gonorrea (37) i les malalties venèries escrofuloses (38), exteriorment "limpia prontamente las úlceras venéreas que tienen un semblante lardáceo ó blanquecino" (39); sobre el precipitat roig -òxid de mercuri- diuen Soubeiran i Plenck que tan sols deu utilitzar-se externament, en preparats oftàlmics i en les úlceres venèries; en canvi el precipitat blanc va ésser assenyalat "por mucho tiempo en las enfermedades venéreas, especialmente de los huesos" (40). Finalment es dirà que les cantàrides foren emprades com a afrodisíac (41), a banda de ser vesicatori i càustic.

Conclusions

Els medicaments embargats, malgrat provenir d'uns centres de dispensació irregulars, són representatius d'una terapèutica científica i moderna en la seva època.

Ambdós centres de dispensació eren suficientment equipats, tot sobresortint el de Lluident, que a més de ser força més guarnit disposava d'estris per a la confecció dels medicaments i d'una important biblioteca farmacèutica.

Els medicaments embargats podien satisfer les necessitats farmacèutiques d'ambdues poblacions. L'espectre terapèutic cobert era ampli, malalties digestives, neurovegetatives, dermatològiques, parasitològiques, venèriques, pectorals i catarrals, etc.

S'avenien la modernitat farmacològica -productes químics i preparats galènics- amb la tradició clàssica, totes dues amb una adequació al medi, és a dir relacionades amb els fàrmacs a l'abast, almenys pel que fa a les drogues i els medicaments nomenats específicament en les fonts.

(*) Amb aquesta comunicació es revisa, complementa i amplia la presentada al 29th International Congress for the History of Pharmacy (Atenes, 1989) sota el títol: "Una aportació documental sobre la Farmàcia rural valenciana al segle XIX".

NOTES

1. Aquest expedient es feu públic en la comunicació "Materials per a l'estudi de la terapèutica farmacèutica al País Valencià. (Segle XIX) (2)", presentada al VIIè. Cong. Hist. Med. Catalana (Tarragona, 1992).

2. S'adjunta llur transcripció al final d'aquesta comunicació.

3. RODRIGUEZ I MARTINEZ, S. (1990) "Materials per a l'estudi de la terapèutica farmacèutica al País Valencià. (Segle XIX) (1)" *Actes VIè. Cong. Hist. Med. Catalana.*, vol. I, p. 247.

4. Com diu el document, és acomplint la "instrucció aprovada per la Excelentíssima Junta Superior de Sanidad del Reino en 8 Agosto 1841" (A.H.G.V., *Apotecaria*, VII- 2/c.-1, ll. 18, núm. 5).

5. Segons consta en dues notes -manuscrites i signades per ell- al marge del document citat en (4).

6.El document citat (4) inclou l'acta del secretari municipal, on diu que Vicent Pelecha (alcalde de La Pobla) rep la notificació i ordena llur acompliment. I, tot seguit, l'acta de la diligència, signada per l'alcalde, el comissionat i el secretari.

7.A.H.G.V., *Apotecaria*, VII-2/c.-1, ll. 18, núm. 4. Aquesta carta, datada a Llíria, facilita més informació sobre els fets: el comissionat es presentà acompanyat d'un professor de Farmàcia, així com de la presència de Miquel Aleixandre, cirurgià major, per la seva condició de dipositari dels medicaments embargats.

8.Idem, núm. 3. És una carta, en paper timbrat, del visitador Ramon Vidal, seguida d'altra de Salvador Hernández; ambdues adreçades a la Junta Municipal de Beneficència de València i narren les diligències fetes per tal de lliurar els medicaments embargats "al titulado Boticario de la Puebla de Vallbona". Tot seguit signa Luís Medrano -el 13 de març de 1845- quelcom il·legible, que presumiblement és el coneixement per part de la Junta Municipal de Beneficència; és a dir, que no es pot afirmar que els medicaments arribaren a les mans de l'Hospital, encara que molt probablement fos així, ja que la font parla "de los medicamentos que al Miñana le fueron embargados por la subdelegación de Farmacia".

9.Figuren cinquanta-nou, però cal descomptar, d'una banda l'extret de cicuta -que és repetit en la llista de La Pobla- i d'altra la quina -que figura en ambdues-.

10.RICHARD, M. A. (1840) *Formulaire de poche a l'usage des praticiens*. 7a. ed.; Paris, Bechet Je. et Labé.

11.SOUBEIRAN, E. (1840) *Tratado de Farmacia teórica y práctica*. 2 vols.; Barcelona, Imp. J. Boet y Cía.

12.Cal recordar que en aquella època la *Pharmacopoea Hispana* feia molts anys que no es publicava, la necessitat va fer aparèixer la *Farmacopea Matritense en castellano*, que va cobrir la manca d'una farmacopea oficial a l'abast de tothom, és per això que la considere com a oficial en aquest treball, de fet així es feia servir. [Cfr.: SUÑÉ ARBUSSÀ, J. M. "Diccionarios, enciclopedias ...". En: FOLCH JOU, G., SUÑÉ ARBUSSÀ, J. M. i VALVERDE LOPEZ, J. L. (1986) *Historia General de la Farmacia. El medicamento a través del tiempo*.; Madrid, Edic. Sol; vol. 2, p. 607]. Sobre la desviació respecte de la F.E. 5a. ed., cal dir que aquesta no es publicà fins al 1865, mentre que els inventaris són de 1830 i 1844, doncs era més moderna. 13. ALCOVER, A. i MOLL, F. (1951-68) *Diccionari català- valencià-balear*.; Palma de Mallorca, Ed. Moll; vol. 9, p. 489.

14. *Farmacopea Matritense en castellano.*, pp. 19, 45 i 91; op. cit. en (11) vol. II, p. 206.

15. Op. cit. en (13) vol. 3, p. 511.

16. Op. cit. en (14) pp. 85 i 111; op. cit. en (13) vol. 10, p. 588.

17. MASCARELL I GOSP, J. (1981) *Amics de Muntanya. Excursionisme i plantes medicinals*. 2a. ed.; València, E. Climent ed., p. 109.

18. FONT Y QUER, P. (1982) *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. 8a. ed.; Barcelona, Ed. Labor; ens diu que es va generalitzar el seu ús quan "Micó, el famoso médico botánico catalán del siglo XVI, la herborizó en Montserrat, donde abunda, y la remitió a Jacques Dalechamps; éste la publicó más tarde en su *Historia generalis plantarum*" (p. 791).

19. Op. cit. en (17) p. 118.

20. Op. cit. en (14) p. 205.

21. Idem, p. 245.

22. PLENCK, J. J. (1805) *Farmacología quirúrgica, ó Ciencia de medicamentos externos é internos precisos para curar las enfermedades de cirugía*. Trad.: A. Lavedan; 2a. ed.; Madrid, Imp. de Villalpando, p. 357.

23. Op. cit. en (14) p. 74.

24. Idem, p. 56.

25. Idem, p. 253.

26. Op. cit. en (22) p. 213, en una nota a peu de pàgina del traductor Antonio Lavedan.

27. Op. cit. en (14) p. 247.

28. PALAU I FERRER, P. C. (1981) *Les plantes medicinals baleariques*. 2a. ed.; Palma de Mallorca, Edit. Moll, pp. 65 i 88. En la mateixa línia es manifesten en op. cit. en (17) i (18).

29. *Pharmacopoeia Matritensis*. 2a. ed., p. 137; CORACHAN, M. (1936) *Diccionari de Medicina.*; Barcelona, Salvat Ed., p. 298; op. cit. en (18) p. 460.

30.Op. cit. en (18) p. 378.

31.Op. cit. en (13) vol. 9, p. 763.

32.Corachan diu: "Planta de les esmilàcies (*Smilax mèdica*), usada des del temps dels alarbs com a depurativa, sudorífica i diürètica" [op. cit. en (29) p. 667].

33.Op. cit. en (14) p. 15.

34.FRITZE, J. F. (1804) *Compendio sobre las enfermedades venereas*. Trad. cast.: A. Lavedan, tot partint de la trad. italiana de J. B. Monteggia; Madrid, Imp. de Villalpando, p. 162.

35.F.E. 5a. ed., p. 197; per via oral en el tractament de la sarna i les venèries, cfr. op. cit. en (14) p. 342; op. cit. en (10) p. 278; op. cit. en (11) vol. II, p. 430; TEXIDOR Y COS, J. i CASASA, A. (1875-77) *Farmacopea General, Alopática, Veterinaria y Homeopática*. 2 vols.; Barcelona, Imp. Oliveres, vol. I, p. 479.

36.PLENCK, J. J. (1816) *Toxicologia, ó doctrina de venenos y sus antídotos*. Trad.: A. Lavedan; Madrid, Imp. Fermin Villalpando, p. 219.

37.Op. cit. en (14) p. 342.

38.Op. cit. en (11) vol. II, p. 434.

39.Op. cit. en (36) p. 222.

40.Idem, pp. 222-223.

41.Corachan en op. cit. en (29) p. 95.

DOCUMENT JUSTIFICATIU.

1830, febrer 27, Toga. (País Valencià).

Inventari de l'apotecaria de Felipe Izquierdo, a la vila de Lluçent (Alt Millars), realitzada per Manuel Yañez Laespada, apotecari de Toga (Alt Millars).

A.H.G.V., *Apotecaria*, VII-2/c.-1, ll. 9, núm. 6.

"Nota del inbentario practicado por orden Superior de la Botica de Don Felipe Yzquierdo Boticario de la Villa de Ludiente

Primeramente un Almirez crecido de bronce con su Mano de Yerro = Redomas Agueras quareinta y seis = Redomas xaraveras mediadas treinta y dos = Redomas de Aceytes mediados veinte y seis = Botes de Vidrio de Drogas mediados doce = Botes de Vidrio, unguentos mediados diez y nueve = Botes de Barro duscientos setenta y seis, con Rasinas, Gomas, Rahices, y Simientes, en algunos algun poco = Botes de Barro, unguentos treinta y nueve = Cajas de flores y plantas doce = Cajas de Emplastros mediados diez y ocho = Botes de Vidrio de Cordialera, Polvos, unos mediados y otros una cuarta parte, ciento cincuenta y dos = Botes de Vidrio, confecciones nueve = Botes de Vidrio, Tinturas Alcolicas veinte y dos = Botes de Vidrio con Aceytes esenciales diez = Botes de Vidrio con Alcoles compuestos mediados y a tencer parte veinte y dos = Botes de Vidrio, con Balsamos quatro = Botes de Vidrio de Sales Neutreas once = Bote de Vidrio Suplimado Corrosivo uno = otro precepitado rojo = otro precepitado // blanco = otro, Mercurio dulce = Peso crecido con sus pesas; Ydem de grano = Una Espatulera con tres Espatulas una Escudilla de Mano = un Almirez de Vidrio, = Caja y Caldera de clasificar = Quatro Tamices de Seda pequeños = dos crecidos de Confecciones y Quina = Farmacopea Hispana quarta Edicion = Ydem tercera Edicion = Tres Tomos de Hernandez de Gregorio = Farmacopea Matritense = Palacios = Bateana, y Fuller: Cuya nota concuerda fielmente con la diligencia de Embargo de la citada Comision, de la que me quedé copias para mi gobierno. Y para que conste firmo la presente en Toga a 27 Febrero de 1830.

Manuel Yañez Laespada Boticario [signat]".